

niencia-jegyek pontos nyilvántartása nagy kincs a különböző német országok, vagy éppen Itália könyvkultúrája kutatóinak, mert az említett gyűjtők jellemzően ezekről a területekről vásároltak könyveket. A középkori Magyar Királyság könyvkultúrája ugyanakkor jól jellemezhető ebből a katalógusból, hiszen a lőcsei könyvtár anyaga jelentős részben megmaradt Gyulafehérvárt. A szépségi és az erdélyi németek könyves műveltségéhez is kiváló ellenőrző adatokat tartalmaz a mostani 'census', kiegészítve a szakirodalomban eddig felbukkant olvasó polgárok névsorát.

Az európai középkori könyvtörténethez adalék a másolók és írnokok mutatója, ahogy a könyv-illusztrációkat és a zenei kéziratokat külön felsoroló index is. Az időrendi mutatót jó látni, hiszen rögtön szembetűnő a tény, hogy egyetlen 9. századi, egy 10. századi és kettő 11. századi kézirat van összesen Romániában. A zöm a 14. és a 15. századból (ez a legtöbb) maradt fenn, illetve a 16. század első harmada is szép számmal képviselteti magát (52). A datált kéziratokat külön mutató is jelzi (1323–1535).

Nagyon fontos lenne, és reméljük, hogy a Romániában található ősnymtatványoknak is elkészül egy új *censusa*, immár a proveniencia-adatokkal és újabb ősnymtatványok leírásával kiegészítve az Elena-Maria Schatz- és Robertina Stoica-féle katalógust (*Catalogul colectiv al incunabilelor din România*, București, CIMEC, 2007).

MONOK ISTVÁN

Hungarikumok a Cseh Irodalmi Múzeum levéltárában, Literárni archiv, Památník národního písemnictví, közread. Mészáros Andor, Kovács Eszter, Marta Pató, Miloš Sládek, Budapest, ELTE BTK, 2018. 542 p.

Rendkívül fontos kézikönyvet tart most a cseh–magyar kapcsolatok iránt érdeklődő olvasó a kezében. Csehország és Prága kapcsolata a magyarországi művelődés történetével több évszázadra tekint vissza, és igen szorosnak mondható. A cseh könyvtárak és levéltárak számos magyarországi vonatkozású emléket, dokumentumot őriznek. Jelen kötet a Cseh Irodalmi Múzeum (Památník Národního Písemnictví) levéltárában (Literárni archiv, továbbiakban: LA PNP) fellelhető hungarikumok leírását közreadó repertórium.

Az adattár a kötet összeállítóit sokéves teammunkájának eredménye, akik a Cseh Irodalmi Múzeum levéltárának gyűjteményéből kigyűjtötték, feltárták, és leírták a valamilyen szempontból magyar vonatkozású dokumentumokat, segítséget nyújtva ezzel az egyes részterületek kutatóinak további munkájához.

Maga az Irodalmi Múzeum Levéltára jelentős történelmi múltra visszatekintő intézmény – ahogy a bevezetésből megtudhatjuk. Kezdetben a Cseh Nemzeti Múzeum Könyvtárának részeként működött Prágában. Gyarapodása a 19. században adományokból történt. Az első levéltári egységek, Josef Dobrovský és a bibliográfus Josef Bartsch iratanyaga 1829-ben kerültek ide. Az első jelentősebb vásárlás Pavel Jozef Šafárik irodalmi hagyatéka volt, amelyet a 19. század hatvanas éveiben szereztek be. A gyűjtemény anyaga a második világháborút követően hirtelen megnövekedett, ezért 1953-ban elhagyta a Nemzeti Múzeum túlsúfolt Vencel téri épületét és a Strahovi Kolostor államosított épület-együttesébe költözött. 1964. január 1-jétől az Irodalmi Levéltár végleg elkülönült a Nemzeti Múzeum Könyvtárától és a Památník Národní Písemnictví (A Nemzeti Írásbeliség Emlékhelye) része, a cseh irodalom emlékeit őrző, kutató, bemutató gyűjtemény és muzeális intézmény lett. Az LA PNP jelenleg mintegy 43 000 kartonban elhelyezett több, mint 2300 levéltári fondot tartalmaz, ami összességében 4300 folyóméternyi iratanyagot tesz ki. A gyűjteményben nemcsak írók levéltári anyaga található, hanem történészek, nyelvészek hagyatéka, néhány kiadó és a cseh irodalmi élethez kapcsolódó egyes iratanyaga is. A legterjedelmesebb fond kétségkívül a Csehszlovák Írószövetségé, amely a 20. század ötvenes és nyolcvanas éve között összefogta a cseh írók közösségének hivatalos tevékenységét.

A fondok között találhatók a két világháború közötti időszakban Csehszlovákiában élő orosz és ukrán emigrációhoz kapcsolódó hagyatékok és a csehszlovákiai emigrációt képviseli Heinrich Mann német író hagyatéki anyaga is, utóbbi nem tartalmazhatott magyar vonatkozású dokumentumokat, mert a repertóriumban magában nem szerepel. A feldolgozott levéltári anyag magába foglal személyekhez és szervezetekhez kapcsolódó levelezést, egyéb kéziratokat, nyomtatványokat, újságkivágásokat, fényképeket, kisebb illusztrációkat, illetve tárgyakat, de a könyvtár és a művészeti gyűjtemény anyagára nem terjed ki. A magyar íróknak nincsenek önálló fondjai az LA PNP gyűjteményében, a hungarikumnak számító dokumentumok elszórva, a cseh írók, tudósok és mások levéltári anyagában találhatók.

A repertórium gyűjtőköréről is a kötetből tudhatunk meg többet: Az itt összegyűjtött magyar vonatkozású anyag nyelvi, területi, szerzői, valamint tartalmi hungarikumokból tevődik össze. Nyelvi hungarikumnak számítanak a teljesen vagy részben magyar nyelvű dokumentumok, a területi hungarikumok körébe sorolhatóak a magyar állam mindenkori területén keletkezett dokumentumok. Szerzői hungarikum a magyar vagy (a területi hungarikumnál követett elvnek megfelelően) magyarországi szerzők írásai, tartalmi hungarikum a minden egyéb kategóriába nem sorolható, de a magyar politika-, irodalom- vagy kultúrtörténethez kapcsolódó anyag. Az 1918 előtti területi hungarikumok jelentős része egyben szlovacikum is. Az LA PNP gyűjteményében leggyakrabban az egyes levelezésekben találhatóak hungarikumok (levelek, levelezőlapok, képeslapok), több fondban magyar irodalmi művek cseh fordításai, illetve elvéve cseh művek magyar nyelvű fordításai lehettek fel. Előfordulnak a magyarországi viszonyokat bemutató, azokra reflektáló kisnyomtatványok is. A hungarikumok jelentős része nem magyar nyelvű. A cseh nyelvű dokumentumok mellett gyakoriak a szlovák, német, francia és latin iratok is. A feltárt anyag nagyobb része 1918 előtt keletkezett, hiszen addig a magyar és a cseh művelődés szoros kapcsolatban, egy államkeretben fejlődött. Megjegyzésre érdemes, hogy az LA PNP gyűjteményében a germanikumoknál, russzikumoknál, polonikumoknál és a jugoszlavikumoknál kevesebb a hungarikum. A gyűjtemény 2019-ben új helyre való költözés előtt állt. Hogy a költözés megvalósult-e, arról nincs információnk.

A repertórium felépítése a következő: A levéltári anyag leírását rövid életrajzi bevezető, szervezetek esetén az alapvető adatok, illetve az adott fondban található hungarikumállomány ismertetése előzi meg. A bevezetőhöz két-három alapvető tételt tartalmazó válogatott bibliográfia is kapcsolódik. Ezt követi a hungarikumok leírása a PNP levéltári rendszerének megfelelő sorrendben (dokumentumok, levelezés stb.), az egyes egységeken belül betűrendben. A levéltári anyag eltérő mértékű feldolgozottsága miatt az egyes tételek leírása kis mértékben eltér egymástól. A tételleírásokban szerepel még az adott dokumentumegység nagyságának és összetételének feltüntetése is.

Mivel a repertóriumban szereplő cseh szerzők nagyobb részének munkássága a 19. századra tehető, amikor a Habsburg Birodalom közös államkeretein belül alkottak egy időben magyar nyelvű kortársaikkal, így a legnagyobb számú kapcsolódási pont ebben az időszakban található, melyek jó része ismert volt eddig is. A hungarika vonatkozású dokumentumok így elsődlegesen a szerzők levelezésében, kortársaikkal folytatott írásos polémiáik dokumentumaiban, fordításaikban, illetve az általuk szerkesztett folyóiratokban lehettek fel.

Itt említ meg a 19. századi polgári átalakulás korának Európa-szerte sokat hivatkozott, általánosan olvasott, német nyelvű, Prágában hetente háromszor megjelenő, a Kelet és Nyugat közti közvetítést szolgáló, mérvadó *Ost und West* (1837–1848) című irodalmi lapját, mely alapvetően szláv beállítottsága ellenére számos magyar vonatkozású közleményt tartalmaz. (Lásd erről: RÓZSA Mária, *A prágai Ost und West magyar vonatkozású közleményei, 1837–1848 = Magyar Könyvszemle*, [133]2017, 3, 283–296.) Rudolf Glasernek, a lap szerkesztőjének hagyatéka a prágai Városi Levéltárban (Archiv hlavního města Prahy) található. Alois Hofman figyelmét elkerülte Glaser levelezése egyébként kitűnő, 1957-ben megjelent, az *Ost und Westet* tárgyaló monográfiájában – jegyzi meg Richard Pražák. (PRAŽÁK, Richard, *Tudományos és kulturális kapcsolatok a felvilágosodás korában*, ford. G. Kovács László = PRAŽÁK, Richard, *Cseh–magyar párhuzamok, Tanulmányok*

a 18–19. századi művelődéstörténeti kapcsolatokról, Bp., Gondolat, 1991, 17 [Hungaro-bohemico-slovaca, 5; = Regio könyvek, 5]).

A többnyelvű, többkultúrájú vidékeken tevékenykedők adatait Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című bibliográfiája is tartalmazza, bár nemzetiségük miatt néha nem a legpozitívabban nyilatkozik róluk. A hungarika vonatkozással bíró szerzők közül néhányat az alábbiakban kiemelek. Szinnyei bibliográfiája mellett megjegyzendő, hogy az általam a következőkben számba vett, a 19. században alkotó szerzők mindegyike, de még Čapek is megtalálható az Osztrák Tudományos Akadémia által folyamatosan megjelentetett *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* egyes kötetében, ami jól példázza azt, hogy a Habsburg Birodalom határain belül született, és ott tevékenykedő, különös tekintettel a többnyelvű, több kultúrához kötődő és több esetben német egyetemeken tanult, németül is publikáló 19. századi szerzőket akár osztrák állampolgárnak is fel lehet fogni, függetlenül attól, hogy ők milyen nemzetiségűnek, jelen esetben csehnek vallották magukat.

Elsőként feltétlenül említésre érdemes Josef Dobrovský (1753–1829) cseh nyelvész, irodalomtörténész, aki a szlavisztika tudományának megalapítója. Ő ráadásul magyarországi születésű is, a Győrhez közeli Gyarmaton született, de már gyermekkorában Csehországba került. A közép-európai felvilágosult tudományosság nagy alakja, a cseh nemzeti ébredés első generációjának legfontosabb képviselője, a modern cseh nemzeti mozgalom egyik megindítója. A levéltárban őrzött hagyatéka jelentős magyar vonatkozású iratanyagot tartalmaz. Egy része levelezése (Ribay Györggyel, Pavol Jozef Šafárikkal), de fontos források vannak a kéziratok között is: magyarországi utazásaival kapcsolatos leírások, dokumentumok, tudományos, nyelvészeti, irodalmi, történelmi kéziratok.

A természettudós, filozófus Jan Evangelista Purkyně (1787–1869) a prágai egyetemen folytatott orvosi tanulmányokat, majd a wroclawi egyetemen tanított. A cseh nemzeti mozgalom lelkes híveként a cseh nyelv természettudományi szókincsének legfontosabb gyarapítója volt. Több cseh tudományos írása jelent meg, de szépirodalmi műveket is alkotott. Az elsősorban orvosként tevékenykedő szerzőnek egy hungarikumnak számító műve is fennmaradt, a töredékes *Maďarsko-Německý Slovník* című magyar–német szótára.

A következő meghatározó személyiség Ján Kollár (1793–1852), aki 1819-től három évtizeden át Pesten volt evangélikus lelkész. Kollár emellett költő, filológus, népdalgyűjtő, valamennyi közép-európai szláv kultúra meghatározó alakja. A pozsonyi evangélikus liceumban tanult, majd a jenai egyetemen folytatott tanulmányokat. Legfontosabb költői műve a biblikus cseh nyelven írt *Slávy dcera* (Szlávia leánya, 1824, 1832, 1852), amelyet egész élete folyamán bővített. Több mint 600 szonettje és a hozzájuk írt filológiai magyarázatok (*Výklad čili přjmětky a vysvětlivky ku slavy dceř*, 1832) a modern szlovák és cseh nemzeti kultúrának, történelemnek alapját képezik. Kollár a reformkori nyelvi és politikai küzdelmek emblematisz alakjává vált, aki valamennyi területen a szlávok kulturális és politikai érdekvédeleméért küzdött. *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation* (Az irodalmi kölcsönösség a szláv törzsek és nyelvjárások között, 1836) című tanulmányával a közép-európai szlavofilizmus megalapítója lett. Kollár szlovák népköltészeti gyűjtését *Narodnie zpiewanky* (Nemzeti énekeskönyv) címmel jelentette meg (I. 1834, II. 1835). A magyar szabadságharc leverése után Bécsbe menekült, ahol a császári udvar szláv, szlovák ügyekért felelős tanácsadójaként és a szláv régiségtan professzoraként működött. A levéltárban megtalálható kortársaival folytatott kiterjedt levelezése, munkái és azok kéziratai, ezen kívül néhány vele kapcsolatos tárgyi dokumentum is. A Kollárral kapcsolatban a Levéltárban fellelhető anyag mennyiségéről sajnos hiába keresünk adatot.

Pavol Jozef Šafárik (1795–1861) történész, filológus, szintén a többnyelvű, több kultúrához köthető tudós típusának képviselője. Szinnyei szokása szerint magyar keresztnévvel Safarik Pál Józsefként szerepelteti, aki a felvidéki Feketepatakon (Gömör-Kishont vármegye, ma: Čierny Potok/SI.) született és „1805-ben a rozsnyói gymnasiumba ment, hol a három osztályt elvégezte és

megtanult magyarul és németül.” – írja Szinnyei. Majd 1810-ben a késmárki liceumban folytatta tanulmányait. Jenai egyetemi tanulmányait követően 1819-től az újvidéki szerb gimnázium tanáraként és igazgatójaként működött, ahol jelentős szerepet vállalt a déli szláv népek és kultúrák megismertetésében. A Délvidékről 1833-ban Prágába költözött, ahol a cseh tudományos élet vezető alakja lett. Folyóiratok szerkesztése mellett 1844-től a prágai egyetem könyvtárnoka, 1848-ban a prágai egyetemen a szláv filológia professzora lett. A forradalom idején részt vett a prágai Szláv Kongresszuson, ezért az abszolutizmus éveiben rendőri megfigyelés alatt tartották. Szinnyei munkájában Šafárik *Geschichte der südlavischen Literatur* című többkötetes alpművére hivatkozik sokszor, melyet halála után adtak ki. Šafárik nagy fontosságot tulajdonított a népköltészetnek, ezért Ján Kollárral közösen jelentették meg két kötetben ilyen irányú gyűjtésüket Písně světské lidu slovenského v Uhřích (A magyarországi szlovák nép világi dalai, 1823, 1827) címmel. Újvidéki tartózkodása idején adta ki a *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* című munkáját, amely az első jelentős áttekintő mű az újkori európai tudományosságban a szláv kultúrák történetéről, 1826-ban nyomtatták Budán az Egyetemi Nyomdában. Prágai működésének eredménye a *Slovanské starožitnosti* (Szláv régiségek, 1837) című történeti műve, amely töredékeségében is részletes és alapos áttekintés a szlávok történelméről, a szláv népekre vonatkozó forrásokról. 1842-ben jelentette meg *Slovanský národopis* (Szláv néprajz) című munkáját, amely pontos tudományos információkat szolgáltatott a szláv népekről. Az ötvenes években jelentős filológiai munkákat írt a déli szláv népekről és a glagolita írás eredetéről. Šafárik hagyatéka a Cseh Irodalmi Múzeum Levéltárában 26 kartont tesz ki, és az 1795–1865 közötti időszakot öleli fel. Teljes anyagát hungarikumnak tekinthetjük. A repertóriumba csak az 1833-ig, magyarországi ténykedésének végéig, illetve az ezután keletkezett, kifejezetten magyar vonatkozású anyag került felvételre.

František Palacký (1798–1876) történész, politikus, író, a cseh tudományos élet egyik fő szervezője. A morvaországi Hodslavicében született, gimnáziumi tanulmányait Trencsénben és Pozsonyban végezte, ott került kapcsolatba a szlovák nemzeti mozgalom képviselőivel, köztük Pavol Jozef Šafárikkal és Ján Kollárral. 1819-ben felsőfokú teológiai és bölcsészeti végzettséget is szerzett. 1819-től a Szerdahelyi, majd a Csúzy családnál lett nevelő. Magyarul is jól megtanult, sőt ez a csehek között kivételnek számított, mert „a cseh írók és az értelmiség a magyar irodalmat többnyire külföldi fordításból, vagy német kiadásban ismerte.” – jegyzi meg Richard Pražák. (PRAŽÁK, Richard, *A magyar reformmozgalom visszhangja Csehországban*. ford. Deák Eszter = PRAŽÁK 1991, i. m. 80) 1823-ban Prágába költözött, és a Šternberk család levéltárosa lett. 1838-ban a Cseh Királyság történetésének nevezték ki. Részt vett a *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, és ennek cseh változata a *Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách* című tudományos folyóiratok szerkesztésében. Szerepe volt a Matica česká, a Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Színház alapításában, emellett számos tudós társaság tagja volt. 1834-ben a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai közé választotta. 1848-tól egyre aktívabban vett részt a politikában, a Szláv Kongresszus elnöke volt. Ekkor még a bécsi udvar pártján állt, később a hatvanas években az osztrák–magyar közeledés, majd a kiegyezés hatására szembefordult korábbi nézeteivel, és konzervatív cseh nemzeti vonalat képviselt. Történelmi, irodalmi és politikai értekezései mellett legnagyobb műve a cseh nemzet történetét 1526-ig 5 kötetben feldolgozó német és cseh nyelvű nagy monográfiája (*Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*). Az 1967-ben feldolgozott levéltári anyag 31 kartonnyi, mely az 1812 és 1876 közötti időszakból származik, ezt egészíti ki Palacký tevékenységének recepciója a 20. század első feléből – jegyzi meg a kötet összeállító.

Ludovit Štúr (1815–1856) szlovák politikus, lapkiadó, nyelvész, a modern politikai szlovák nemzet megteremtője. Gimnáziumi tanulmányait Győrben végezte, tehát ő is tudott magyarul, majd a pozsonyi evangélikus liceumban tanult. 1838-tól 1840-ig a hallei egyetemen hallgatott teológiát és nyelvészetet, ez utóbbi tudásának később nagy hasznát vette az új szlovák irodalmi nyelv meg-

alkotását célzó nyelvtudományi munkáiban. Németországból való visszatérése után élénk politikai tevékenységet fejtett ki. 1840-ben szembekerült Zay Károly gróffal, az evangélikus egyház világi felügyelőjével, aki az egyházon belül a magyarnyelvűség elérésére törekedett. Zay kezdeményezésére Štúrt elbocsátották liceumi tanári állásából. 1843-ban megalapította az új, közép-szlovák nyelvjárási alapokon álló irodalmi nyelvet, amellyel megszüntette a szlovákok konfesszionális megosztottságát. Az új irodalmi nyelv védelmében megírta a *Nárečja slovenskuo alebo potreba pisaňja v tomto náreči...* (A szlovák nyelvjárások vagy az e nyelven való írás szükségessége...) című tanulmányát, amelyben Kollárral szembehelyezkedve megkülönböztette a cseh és a szlovák nyelvet. 1845-ben elindította a *Slovenskije národnje noviny* című lapját, amely a szlovák nemzeti mozgalom politikai és irodalmi fórumává vált. 1847-ben Zólyom képviselőjeként a magyar országgyűlés tagja lett, és beszédeiben többek közt a jobbágyság eltörlése, a városi jogok megerősítése és a nemzeti egyenlőség mellett emelt szót. 1848 májusában fő kezdeményezője volt a *Žiadosti slovenského národa* (A szlovák nemzet követelése) című iratnak, amelyben az ország föderalizációját követelték (szlovák országgyűlést, a szlovák etnográfiai határ kijelölését és szlovák nyelvű iskoláztatást). A magyar kormány elfogatóparanccsal reagált a követelésekre, amely elől előbb Prágába, a Szláv Kongresszusra menekült, majd 1848 májusától a szlovák felkelést szervezte a magyar szabadságharc ellen. Politikai célja az volt, hogy Bécs támogatásával kivívja a szlovákok függetlenségét. E reményeit a császári udvar nem váltotta be, és az ötvenes években rendőri felügyelet alá helyezték. Modori magányában 1851-ben Štúr a *Slovanstvo a svet budúcnosti* (A szlávtság és a jövő világa) címmel írt politikai értekezést, amelyben a szláv nemzeteket Oroszország patronátusa alá helyezte. Megjegyzendő, hogy a kortárs liberális német periodikumok is ellenérzessel viseltettek a pánszlávizmus eszmerendszerével szemben, mert ezzel a Monarchia lehetséges felbomlását köthették össze, amely víziójuk szerint az európai egyensúly megbomlásához vezetett volna. Szinyei egyszerűen „tót nemzetiségi agitátor”-nak nevezi. A PNP-ben Štúrnak 1 kartonnyi rendezetlen iratanyaga van, mely a Nemzeti Múzeum 1918 előtti anyagából származik.

A 20. századi szerzők közül kiemelhető Karel Čapek (1890–1938) író, aki 1925–1933 között a PEN Klub csehszlovákiai tagozatának elnöke volt. Čapek az első Csehszlovák Köztársaság vezető értelmiséjje volt, aki T. G. Masaryk köztársasági elnök szűk tanácsadói körébe tartozva nagy hatást gyakorolt az államéletre. 1936-ban felszólalt a Népszövetség Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottsága ülésén. Itt elhangzott beszédét József Attila fordította magyarra. Több magyar művésszel is jó kapcsolatot ápolt, köztük Bartók Bélával. Jelentősebb műveinek magyar fordítása is megjelent. Hagyatékának nagy része a PNP Levéltára tulajdonában van, köztük magyar vonatkozású újságcikk-kéziratok, a *Harc a szalamandrakkal* című regény magyar fordításának kézírata, műveinek magyar fordításait bemutató újságcikk-kivágások. Čapek hagyatékának 73 kartonja az 1868–1980 közötti időszakot öleli fel.

A prágai születésű Egon Erwin Kisch (1885–1948), a „száguldó riportert”, bár csehszlovák állampolgárságát végig megtartotta, az osztrák irodalomhoz tartozó szerzőként tartja az irodalomtörténet-írás számon, mivel egész életében németül publikált, akárcsak a két évvel idősebb, Franz Kafka, vagy az 1875-ös Rainer Maria Rilke, illetve Franz Werfel (1890), akiket csak kitérőleg említ meg, mert – bár prágai születésűek voltak – szintén a német nyelvű írókhoz tartoznak. Utóbbiakkal kapcsolatos dokumentumokat azonban a Levéltár nem őriz. A 20. századból kiemelhetném például a fordító Arno Krauset, (1895–1975), aki hozzájárult sok magyar író cseh nyelven való megismertetéséhez, vagy Karel Krejčí (1904–1979) szlavista egyetemi tanárt, akinek fondja számos magyar kollégájával folytatott levelezését tartalmazza.

Az adattárat helynév- (magyar és cseh nyelvű) és személynévmutató teszi teljessé. A repertóriumból a cseh–magyar irodalom- és kultúrtörténeti kapcsolatok legújabbkori történetének több, mint kétszáz éve rajzolódik ki. A tárgyalt kötet megjelenésével hézagpótló kézikönyv lát napvilágot, mely nemcsak a magyar–cseh irodalmi, történelmi és művelődéstörténeti kapcsolatok iránt

érdeklődő kutatók munkáját fogja segíteni, de jól használható segédlete lesz a magyar–cseh–szlovák, illetve a tágabb közép-európai régió kultúrtörténetének mélyebb összefüggéseit feltáró további kutatásoknak, valamint az egyetemi oktatásnak is.

RÓZSA MÁRIA

Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése, sajtó alá rendezte Viskolcz Noémi és Zvara Edina, Király Péter és Kiss Erika közreműködésével, Budapest, MTA, Kossuth Kiadó, 2018. 352 p.

A kora újkori főnemesek magánleveleinek kiadása a 19. század óta alapvető témája a forrásfeltáró politika-, művelődés-, és családtörténeti kutatásoknak. Házaspárok egész (fennmaradt) levelezésének kritikai kiadása, és monografikus teljességre törekvő feldolgozása azonban mindmáig csak néhány család esetében történt meg (a kutatás inkább egy-egy személy leveleinek feldolgozását részesítette előnyben). Kivételt jelent, hogy Szilágyi Sándor 1875-ben kiadta ugyan a fejedelmi Rákóczi család levelezését, benne I. Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsanna levélváltásaival, majd Szabó Károly 1879-ben a Történelmi Tárban Bethlen Gábor és Károlyi Zsuzsanna levelit, Tóth Ernő 1900-ban ugyanitt Kemény János és Lónyai Anna levelezését, de a következő, hasonló jellegű munkára, egészen az udvarkutatás új szemléletre és módszerekre ágyazott fellendüléséig, az 1970-es évekig kellett várni. 1975-ben Benda Kálmán megjelentette Nyáry Pál és Várday Kata levelezését, 1988-ban Vida Tivadar pedig Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya levélváltásait, ezt követően azonban ismét megszakadt a főnemesi házaspárok magánlevelezésének kiadása.

A Viskolcz Noémi és Zvara Edina által, Király Péter és Kiss Erika közreműködésével sajtó alá rendezett, *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése* című kötet egyrészt a napjainkban ismét fellendülő (mozaik)családtörténeti érdeklődés másrészt pedig a Nádasdy család (főként Nádasdy Ferenc országbíró) életét feldolgozó kutatások, és az azt folytató Esterházy-kutatások eredményeként jött létre. Ez utóbbi interdiszciplináris kutatások herceg Esterházy Pál nádor életét, udvarát és mecenatúráját állítják a középpontba. (Ez utóbbi kapcsán ld.: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. Ács Pál, Bp., Reciti, 2015. kötet tanulmányai.)

A kötet első egységét két tanulmány alkotja: Viskolcz Noémi: *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya* című munkája, a házaspár „párhuzamos életrajzai”, valamint Kiss Erika: *„Ami megvan, az megvan – No de mi lett a hozományból? Esterházy Pál és Orsolya* című munkája. Viskolcz Noémi a levelezés részletes elemzésével ismerteti Esterházy Pál és Orsolya egymáshoz való viszonyát, külön töltött mindennapjaikat, és a levélváltásokon keresztül fenntartott kommunikációjukat. Kiss Erika pedig a házaspár vagyonát, az ingó és ingatlan vagyon megosztását mutatja be. Ez utóbbi téma részletezése különösen fontos, hiszen a vagyon egyben tartása volt maga a házasság alapja és elsődleges célja.

Esterházy Pál 1635-ben született, Orsolya pedig 1641-ben. Viskolcz Noémi tanulmányában rámutat, hogy mivel Esterházy Orsolya szülei Esterházy István és Thurzó Erzsébet voltak, így mind apai oldalról (apai nagyanyja, Dersffy Orsolya révén), mind pedig anyai oldalról (anyai nagyapja, Thurzó Imre révén) jelentős vagyon örököse volt. Miután Esterházy István (1641-ben) és Thurzó Erzsébet (1642-ben) elhunytak, Orsolya gyámságáért (és ily módon a neki járó vagyon kezelési jogosultságáért) komoly harc indult. Ugyanígy Orsolya kezéért is: a család férfitagjai számára egyértelmű volt, hogy a lányt, s ily módon a vagyont nem engedhetik el. Esterházy Pál és Orsolya házasságát (bár elvileg a közeli vérrokonság, és a pár fiatal életkora is kizáró ok volt) már közvetlenül Orsolya szüleinek halálát követően elkezdték előkészíteni. Ehhez elsősorban az egyház fejé-